

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Сумського державного університету

В. Д. Карпуша

травня 2025 р.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Самусевич Ярини Валентинівни
на тему «Теоретико-методологічні засади функціонування екологічних податків
у контексті забезпечення безпеки національної економіки»,
що подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальностями
08.00.03 – Економіка та управління національним господарством
08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Рецензенти д.е.н., проф. Кубатко О. В., д.е.н., проф. Пімоненко Т. В., д.е.н., доц. Тютюник І. В. проаналізували докторську дисертацію Самусевич Ярини Валентинівни «Теоретико-методологічні засади функціонування екологічних податків у контексті забезпечення безпеки національної економіки» та наукові публікації, в яких висвітлені основні наукові результати докторської дисертації Я. В. Самусевич, і прийняли такий висновок щодо дисертаційної роботи.

1. Актуальність теми дослідження

Поглиблення глобальних екологічних кризових явищ, зростання антропогенного навантаження та порушення екологічної рівноваги формують нову парадигму взаємозв'язку між економічним розвитком і безпекою національної економіки. В умовах посилення кліматичних ризиків, дефіциту природних ресурсів та енергетичних викликів зростає потреба у формуванні ефективних економічних інструментів, здатних забезпечити сталий розвиток без шкоди для природного середовища. У цьому контексті екологічне оподаткування виступає дієвим механізмом державного регулювання, що поєднує фіскальні, стимулювальні та превентивні функції. Воно дозволяє не лише наповнювати бюджети різних рівнів, але й формувати економічні стимули до екологізації

виробництва, інноваційного оновлення технологічних процесів, зменшення обсягів викидів і раціонального використання природних ресурсів. Таким чином, екологічне оподаткування перетворюється на інструмент забезпечення економічної, енергетичної та екологічної безпеки держави, сприяючи зниженню залежності національної економіки від ресурсомістких і забруднюючих галузей.

Для України актуальність розвитку системи екологічного оподаткування посилюється в контексті імплементації положень Європейського зеленого курсу, гармонізації податкової політики з директивами ЄС, а також необхідності внутрішньої структурної трансформації економіки. Недосконалість чинного підходу до встановлення екологічних податків, їх обмежена стимулююча функція та слабкий зв'язок із цілями безпеки національної економіки зумовлюють потребу у розробленні науково обґрунтованих підходів до вдосконалення податкових інструментів екологічного спрямування. Отже, дослідження ролі та механізмів розвитку екологічного оподаткування як чинника зміцнення безпеки національної економіки є науково й практично значущим завданням, що відповідає сучасним пріоритетам державної політики сталого розвитку та європейської інтеграції України. Все це зумовлює своєчасність і практичне значення обраної Самусевич Яриною Валентинівною теми дисертаційної роботи «Теоретико-методологічні засади функціонування екологічних податків у контексті забезпечення безпеки національної економіки».

2. Зв'язок роботи з державними чи галузевими науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота Самусевич Ярини Валентинівни на тему «Теоретико-методологічні засади функціонування екологічних податків у контексті забезпечення безпеки національної економіки» виконана в межах науково-дослідних робіт Сумського державного університету. Зокрема, результати дослідження містяться в звітах за науково-дослідними роботами, у яких авторка приймала участь як керівниця або виконавиця: «Детінізація та регуляторна ефективність екологічного оподаткування: оптимізаційне моделювання для забезпечення національної безпеки та раціонального природокористування» (номер д/р 0122U000777); «Структурно-функціональна мультиплексивна модель розбудови системи екологічних податків в Україні» (номер д/р 0119U100759); «Кібербезпекові та цифрові трансформації економіки країни воєнного часу: боротьба із кіберзлочинами, корупцією та тіньовим сектором» (номер д/р 0124U000544); «Інституційно-функціональна адаптація системи громадського здоров'я для забезпечення повоєнного відновлення економічного та людського потенціалу України» (номер д/р 0125U000531); «Трансфер зелених

інновацій в енергетиці України: мультиплікативна стохастична модель переходу до вуглецево-нейтральної економіки» (номер д/р 0122U000769); гранту Президента України «Екологічне оподаткування у забезпеченні сталого розвитку України: дорожня карта імплементації європейських стандартів» (номер д/р 0119U103198).

До звітів за держбюджетними темами увійшли пропозиції авторки стосовно визначення трансмісійних зв'язків між екологічними податками, раціональним природокористуванням, тінізацією та безпекою національної економіки, обґрунтування передумов і наслідків екологічних податкових реформ, інтегрального оцінювання безпеки національної економіки, структурної та функціональної оптимізації екологічних податків; визначення зв'язку екологічних податків з тінізацією економіки, обґрунтування ролі екологічних податків у забезпеченні екологічної безпеки та здоров'я населення, ідентифікації зв'язків між екологічними податками, екологічними інноваціями та енергетичними трансформаціям, формалізації конвергентних процесів екологічного оподаткування у європейських країнах.

3. Особистий внесок здобувача

Здобувачкою детально проаналізовано проблематику дослідження, сформовано й розроблену основну ідею дисертації, розвинені теоретико-методологічні засади та методичне підґрунтя розвитку екологічного оподаткування в контексті забезпечення безпеки національної економіки.

Найбільш суттєві результати дослідження, особисто одержані дисертанткою: поглиблено типологізацію екологічних податків за об'єктно-функціональними характеристиками; уточнено логіко-структурні зв'язки, що визначають роль екологічних податків у фіскально-бюджетній політиці; розвинено концептуальні засади розроблення дизайну екологічної податкової реформи; поглиблено методологічні засади оцінювання фіскальної ефективності екологічних податків; удосконалено методологію оцінювання регуляторної ефективності екологічних податків щодо забезпечення раціонального природокористування; розроблено методологічні засади ідентифікації ролі енергетичних податків щодо забезпечення енергетичних трансформацій; уточнено логіко-структурні взаємозв'язки між екологічними податками та елементами безпеки національної економіки; розроблено методологію інтегрального оцінювання безпеки національної економіки як об'єкта впливу екологічних податків; формалізовано вплив екологічних податків на безпеку національної економіки та її структурні компоненти; запропоновано методологію оптимізації структури екологічних податків у контексті максимізації безпеки національної економіки; розроблено

методологічні засади оптимізації функціонального дизайну екологічних податків для забезпечення безпеки національної економіки; розроблено методологічні засади визначення передумов та наслідків імплементації екологічних податкових реформ; удосконалено методологію визначення трансмісійних ефектів, що виникають у ланцюзі «екологічне оподаткування – тінізація економіки – безпека національної економіки – раціональне природокористування»; поглиблено концептуальні засади трансформації екологічних податків у контексті забезпечення безпеки національної економіки.

Результати наукового дослідження, які виносяться на захист, отримані здобувачкою особисто та знайшли відображення в опублікованих працях. Внесок авторки у праці, опубліковані у співавторстві, наведено у списку публікацій.

4. Достовірність положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані у дисертаційному дослідженні

Аналіз дисертації, а також ознайомлення з публікаціями здобувачки дають підстави зробити висновок про те, що наукові висновки, положення та рекомендації, сформульовані у дисертації, характеризуються належним рівнем обґрунтованості та достовірності.

У дисертації проведено аналіз наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців стосовно розвитку екологічного оподаткування та безпеки національної економіки, проаналізовано законодавчі та нормативно-правові документи, статистичні дані Державної служби статистики України, Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Світового банку, Європейської комісії, Організації Економічного співробітництва та розвитку, Організації Об'єднаних Націй, Європейської екологічної агенції.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети дисертації використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема наукової абстракції, аналізу й синтезу, функціонального та системного аналізу, індукції й дедукції, аргументації, методу коефіцієнтів, каузального моделювання, кореляційно-регресійного та кластерного аналізу, панельного регресійного та лагового моделювання, бібліометричного аналізу, методів Колмогорова – Габора, аналітичної ієрархії, загального приведенного градієнта, фіктивних змінних, гребеневого регресійного моделювання, симплексного методу, спектрального аналізу, узагальненого методу найменших квадратів із корельованою похибкою, моделі Differences-in-Differences.

5. Наукова новизна одержаних результатів

Дисертаційна робота Самусевич Я. В. містить нові наукові результати, що підкріплені емпіричними розрахунками.

вперше:

- сформовано методологічні засади інтегрального вимірювання безпеки національної економіки як об'єкта впливу екологічних податків, які ґрунтуються на системній ідентифікації параметрів екологічної, енергетичної та економічної безпеки, чутливих до екологічного оподаткування із урахуванням трансмісійних ефектів між ними. Запропонований підхід забезпечує формування цілісної моделі оцінювання системного впливу екологічних податків на рівень безпеки національної економіки, що відображає синергетичний характер взаємодії її складових;

- обґрунтовано методологію структурної оптимізації екологічних податків, спрямовану на максимізацію інтегрального індикатора безпеки національної економіки. Її концептуальна новизна полягає у синергетичному поєднанні сучасних математичних інструментів – гребеневого регресійного моделювання, симплексного методу, методу загального приведення градієнта та спектрального аналізу. Такий підхід уможливило виявлення оптимальних пропорцій у структурі екологічних податків, що детермінують рівень економічної, енергетичної та екологічної безпеки держави з урахуванням національної специфіки розвитку та поточного податкового навантаження;

- розроблено методологічні засади оптимізації функціонального дизайну екологічних податків як інструмента підвищення їх ефективності у забезпеченні комплексної безпеки національної економіки. Запропонована методика базується на застосуванні панельного регресійного моделювання із використанням фіктивних змінних для формалізації ключових параметрів податкової архітектури – об'єктів оподаткування, диференціації ставок та цільового спрямування податкових надходжень. Це дозволило виокремити базові критерії формування ефективного функціонального дизайну екологічних податків, а також визначити додаткові критерії, реалізація яких сприяє підвищенню стійкості окремих компонентів безпеки національної економіки;

- обґрунтовано методологічні засади оцінювання передумов і наслідків екологічних податкових реформ, засновані на порівняльному аналізі результативних показників європейських країн-імплементаторів податкових реформ екологічного спрямування та країн контрольної групи. Сформований науково-методичний інструментарій дає змогу здійснювати комплексну діагностику умов і результатів податкових трансформацій, моделювати потенційні еколого-економічні наслідки, визначати часові горизонти досягнення

очікуваних результатів та підвищувати якість розроблення екологічних податкових реформ у контексті забезпечення сталого розвитку та безпеки національної економіки;

удосконалено:

– методологічні засади оцінювання фіскальної ефективності системи екологічного оподаткування, що охоплюють її роль у формуванні доходної частини бюджету та фінансуванні природоохоронної діяльності, фінансову ефективність податкового адміністрування, еластичність екологічних податків відносно податкових баз, взаємозв'язок між екологічним оподаткуванням і рівнем тінізації економіки. На відміну від наявних підходів, розроблено комплекс кількісних індикаторів та науково-методичних процедур, що забезпечують можливість емпіричного вимірювання рівня фіскальної ефективності ЕП в Україні та виявлення її національної специфіки у порівнянні з європейською практикою;

– методологію визначення регуляторної ефективності екологічного оподаткування у забезпеченні раціонального природокористування, що поєднує методи панельного регресійного моделювання та аналітичної ієрархії та дозволяє рейтингувати окремі групи екологічних податків. Це дозволило поглиблено обґрунтувати їх роль як системного інструменту реалізації цілей екологічної політики держави, а також визначити напрямки екологічного оподаткування, які слід розвивати залежно від планових цілей забезпечення раціонального природокористування;

– розроблено методологічні засади ідентифікації ролі енергетичних податків у забезпеченні енергетичних трансформацій, що передбачають визначення оптимальних типів податкових інструментів для досягнення кількісних і якісних параметрів енергетичних перетворень, обґрунтування часових горизонтів досягнення регуляторного ефекту та ідентифікацію найбільш ефективних видів енергетичних податків з урахуванням вихідної структури енергетичної системи. Це підвищує наукову обґрунтованість використання енергетичних податків при розробленні національної стратегії енергетичних трансформацій;

– обґрунтовано методологічний базис формалізації впливу податкового навантаження з екологічних податків на інтегральний рівень безпеки національної економіки та її структурні компоненти. На відміну від існуючих підходів, він враховує особливості соціально-економічного розвитку держави та якість публічного управління, що дало змогу розкрити специфіку застосування екологічних податків як для забезпечення зростання інтегрального рівня безпеки національної економіки так і залежно від пріоритетних напрямів зміцнення екологічної, енергетичної та економічної безпеки;

– удосконалено методологію виявлення та аналізу трансмісійних ефектів у системі взаємозв'язків «екологічне оподаткування – тінізація економіки – безпека національної економіки – раціональне природокористування», що, на відміну від наявних, ґрунтується на поєднанні інструментарію каузального моделювання та регресійного аналізу для ідентифікації сили на напрямку впливу екологічного оподаткування на його результуючі параметри, імпульсів їх зворотного впливу та трансмісійних ефектів зв'язку між індикаторами. Це забезпечує підвищення точності оцінювання й прогнозування потенційних еколого-економічних наслідків дії екологічних податків у контексті забезпечення збалансованого функціонування та стійкості національної економіки;

набули подальшого розвитку:

– типологізація екологічного оподаткування, специфікою якої є двоетапна їх систематизація з урахуванням об'єктно-функціональних характеристик (виокремлення основних груп податків залежно від виконуваних ними функцій та їх видів за конкретними об'єктами оподаткування). Такий підхід забезпечує методологічний базис для визначення найбільш ефективних напрямів застосування екологічних податків у системі державного регулювання;

– логіко-структурна схема ролі екологічних податків у фінансово-бюджетній політиці, що відображає специфіку встановлення, акумулювання та використання надходжень від екологічних податків, а також їх взаємодію з іншими фінансовими та нефінансовими інструментами державного управління у процесі реалізації еколого-економічної політики. Це дозволяє уточнити специфіку застосування екологічних податків на різних етапах реалізації фінансово-бюджетної політики;

– концептуальні засади розроблення дизайну екологічної податкової реформи, які відрізняються системністю врахування екологічних та економічних цілей і передумов реалізації реформ, визначенням принципів їх проведення, інтеграцією елементів функціонального дизайну в бюджетно-податкову систему та регуляторне середовище, а також систематизацією потенційних наслідків від їх реалізації реформ;

– трактування взаємозв'язків між екологічними податками та безпекою національної економіки, що відрізняється від існуючих підходів системним відображенням впливу екологічних податків на екологічну, енергетичну та економічну безпеку. Встановлено, що екологічна та енергетична безпеки є реактивними об'єктами прямого впливу екологічних податків, тоді як економічна безпека функціонує проактивно та зазнає відстроченого або опосередкованого впливу податкових інструментів. Це створює базис для підвищення ефективності планування очікуваних наслідків застосування екологічних податків з

урахуванням комплексу їх проявів на забезпечення різних аспектів безпеки національної економіки;

– концептуальні засади трансформації екологічних податків у контексті забезпечення безпеки національної економіки, що передбачають визначення комплексу заходів та специфіки їх впливу на безпеку національної економіки за напрямками: оптимізації рівня оподаткування, розвитку комплементарних економічних інструментів екологічного спрямування, посилення регуляторного середовища, координації дій ключових стейкхолдерів та стимулювання процесів екологізації національної економіки.

6. Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях, персональний внесок здобувача

Основні наукові положення, результати і висновки дисертації опубліковано в 51 науковій праці загальним обсягом 35,7 друк. арк., з яких особисто авторці належить 13,99 друк. арк., у тому числі у 6 розділах – у колективних монографіях, 37 статтях – у наукових виданнях з економіки та фінансів (з яких 26 статей – у наукових фахових виданнях, 11 – у виданнях, що входять до наукометричних баз даних Scopus та / або Web of Science), 8 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій.

7. Апробація результатів

Основні результати дисертаційної роботи реалізовано як практичні рекомендації в роботі окремих установ, що підтверджується відповідними довідками та актами.

Розроблені пропозиції щодо реформування енергетичних податків використані у поточній діяльності Департаменту фінансів Сумської обласної державної адміністрації (довідка № 02.1-34/220/1 від 15.05.2025 р.). Рекомендації щодо підвищення ефективності моніторингу екологічної відповідальності платників екологічних податків використані у практичній діяльності Всеукраїнської професійної громадської організації «Спілка аудиторів України» (довідка № 0521/25 від 21.05.2025 р.). Пропозиції щодо збалансування надходжень від екологічних податків та витрачання бюджетних коштів на фінансування охорони навколишнього природного середовища (довідка від 24.07.2025 р.).

Матеріали наукового дослідження використовуються в освітньому процесі Сумського державного університету, зокрема через оновлення змісту дисциплін

«Основи податкової оптимізації», (ОС «Бакалавр»), «Податковий менеджмент» (ОС «Магістр») (акт від 08.11.2024 р.).

8. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

За результатами перевірки дисертаційної роботи Самусевич Ярини Валентинівни на наявність ознак академічного плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism встановлено коректність посилань на першоджерела інформації для текстових запозичень, а також ілюстративного матеріалу. Не виявлено випадків навмисних спотворень, ознак фальсифікації даних. Отже, порушень академічної доброчесності не виявлено.

9. Відповідність фаху

Дисертація за темою, предметом, об'єктом дослідження та змістом визначених завдань, науковою новизною та практичними результатами, теоретико-практичною цінністю відповідає спеціальностям 08.00.03 – економіка та управління національним господарством; 08.00.08 – гроші, фінанси та кредит.

У ході перевірки дисертаційної роботи не виявлено зауважень щодо суті самої роботи.

УХВАЛИЛИ:

1. Дисертаційна робота Самусевич Я. В. на тему «Теоретико-методологічні засади функціонування екологічних податків у контексті забезпечення безпеки національної економіки» є завершеною науковою працею, що містить нові науково обгрунтовані теоретичні та практичні результати. Робота характеризується єдністю змісту, послідовністю викладу матеріалу, відповідає принципам академічної доброчесності, засвідчує особистий внесок здобувача.

2. У 51 науковій праці авторки повною мірою висвітлено зміст дисертації, з них 6 розділів у колективних монографіях, 37 статей – у наукових виданнях з економіки та фінансів, зокрема 26 статей – у наукових фахових виданнях, 11 – у виданнях, що індексуються міжнародними наукометричними базами даних (Scopus та Web of Science), 8 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

3. Дисертація Самусевич Ярини Валентинівни на тему «Теоретико-методологічні засади функціонування екологічних податків у контексті забезпечення безпеки національної економіки» відповідає вимогам пп. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 р.

4. З урахуванням значення виконаної роботи та актуальності проведених досліджень дисертаційна робота Самусевич Ярини Валентинівни на тему «Теоретико-методологічні засади функціонування екологічних податків у контексті забезпечення безпеки національної економіки» рекомендується до представлення на розгляд у спеціалізовану вчену раду Д55.051.06 на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Рецензенти:

Доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки,
підприємництва та бізнес-адміністрування
Сумського державного університету

Олександр КУБАТКО

Докторка економічних наук, професорка,
завідувачка кафедри маркетингу
Сумського державного університету

Тетяна ПІМОНЕНКО

Докторка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри фінансових технологій
і підприємництва
Сумського державного університету

Інна ТЮТЮНИК